

Наукова бібліотека УжНУ: реалії розвитку та перспективи

*Гулько Н. І.,
директор
Наукової бібліотеки
Ужгородського національного
університету*

2010 рік – особливий у житті не тільки Ужгородського національного університету, а й всього колективу бібліотеки, адже 18 жовтня ми відзначаємо 65-річний ювілей. Це не тільки святкування, але й підбиття певних підсумків та накреслення планів подальшого зростання, наближення до європейських і світових стандартів.

Ужгородський національний університет (УжНУ) – найбільший на Закарпатті вищий навчальний заклад. Він є одним із 14 класичних університетів України. Сьогодні УжНУ – це 18 факультетів, 4 науково-дослідні інститути та 82 кафедри, які ведуть підготовку спеціалістів за 24 напрямками та 42 спеціальностями. Нині на 18 факультетах навчається близько 12 тис. студентів.

Наукова бібліотека УжНУ – провідний, науково-інформаційний і просвітницький центр вузу, що налічує більше 1,5 млн документів на різних носіях інформації. Вона забезпечує науковий та навчальний процеси університету літературою та інформацією, обслуговуючи понад 12 тис. користувачів, і щороку видає понад 1 млн документів.

Історія бібліотеки розпочалася в жовтні 1945 року, коли Рада Народних комісарів УРСР та ЦК КП(б) України ухвалила постанову про відкриття в Ужгороді державного університету, а разом з ним і бібліотеку.

Велику допомогу у формуванні фондів надали в той час вузівські бібліотеки Києва, Львова, Харкова, Дніпропетровська, Москви, Ленінграда та інших міст.

На 1 лютого 1946 року, коли розпочалися заняття, книжковий фонд бібліотеки нараховував 43 500 примірників книг, з яких 2500 підручників. Штат бібліотеки налічував чотирьох працівників.

Перше “дихання” бібліотеки Ужгородського університету відбулося в одній кімнаті першого поверху, де розміщувалася державна реальна гімназія (нині вул. Підгірна, 46), сьогодні тут розташований хімічний факультет університету. Згодом бібліотека була перенесена у дві тісні кімнати першого поверху колишнього гуртожитку жіночої семінарії на вул. Волошина, 35. Звідти переміщена теж у пристосоване приміщення – досить просторі три кімнати першого поверху колишнього гуртожитку монастиря отців Василіан на вул. Жовтневій, 46, нині тут знаходиться фізичний факультет університету.

Весною 1949 року бібліотека Ужгородського університету перемістилася у передане йому ухвалою виконкому Закарпатської обласної ради народних депутатів приміщення резиденції Мукачівської греко-католицької єпархії (вул. Капітульна, 9). Бібліотека успадкувала від єпархії збережену тут давню багату книгозбірню.

Фонд бібліотеки поступово зростав за рахунок бібліотеки колишнього товариства “Просвіта”, також у 1963 році бібліотеці університету було передано частину книг із старовинної книгозбірні Мукачівського жіночого монастиря. Із 1947 по 1991 рік бібліотека отримувала за профілем університету обов’язковий платний примірник літератури з Центрального колектора наукових бібліотек колишнього Союзу. Після об’єднання Учительського інституту з університетом сюди було передано й бібліотеку (39445 прим. книг – переважно підручників з гуманітарних дисциплін). У 1959 р. бібліотеці передано 17000 книг з колишньої Закарпатської партшколи, в основному суспільно-політична література.

Бібліотека є власницею унікальних документальних збірок: рідкісних видань (20 тис. одиниць), зокрема інкунабул – перших друківаних книг, які побачили світ до 1500 року у Венеції, Базелі, Парижі й Нюрнбергу, друкувалися латинською мовою в період від 1483 до 1499 рр., великої колекції палеотипів (друковані книги першої половини 16 ст.) – Острозька біблія, видана І. Федоровим у 1581 р., багатьох рукописів слов’янськими, латинськими мовами, рукописів закарпатських письменників, істориків, громадських і культурних

діячів – В. Довговича, О. Духновича, А. Коцака, однією з найдавніших рукописних книг Закарпаття – “Мінея”, оригінальних зразків сучасного друкарства, книг-малюток, альбомів образотворчого мистецтва та інших.

Гордістю бібліотеки є краєзнавчий відділ “Карпатика”, створений у 1991 році на базі колишнього спецсховища. Тут знаходяться найбільш цінні видання давніших часів (до 1944 р.) – в основному книги, журнали, газети з історії Закарпаття, освіти, культури, питань мовознавства, літературознавства, давні шкільні підручники та звіти гімназій, угорською, чеською, переважно східнослов'янськими мовами. У фондах є багато літератури про життя і творчість закарпатських культурно-освітніх діячів, просвітителів, письменників В. Довговича, Ю. Венеліні-Гуци, О. Духновича, А. Волошина, І. Сільвая та багато ін. Частина краєзнавчого фонду настільки рідкісна, що їй немає аналогів в інших містах України та зарубіжжя.

Краєзнавчий відділ постійно поповнюється обов'язковими примірниками з видавництв “Закарпаття”, “Патент”, “Карпати”, “Мистецька лінія”, “О.Гаркуші” та ін., дарують свої книги автори. Велику допомогу надає облдержадміністрація – за Програмою підтримки засобів масової інформації фінансує видання творів закарпатських авторів, які отримує бібліотека.

Одним з важливих завдань бібліотеки надалі є формування фонду нової повнотекстової бази даних, яка міститиме інформацію про історію, культуру, освіту, економіку та міжнародні зв'язки Карпатського регіону. Адже краєзнавча література має пізнавальне, виховне, а також патріотичне значення.

Наукова бібліотека УжНУ, в т.ч. і відділ іноземної літератури (має окрему будівлю по вул. Високій, 2), відіграє важливу роль у збереженні і збагаченні національних традицій, адже відомо, що Закарпаття – багатонаціональний край. Користувачі різних національностей мають можливість читати наукову, художню, навчально-методичну літературу рідною мовою.

Книжковий фонд відділу іноземної літератури становить понад 170 тис. примірників книг, журнальний фонд – понад 60 тис. примірників 19 іноземними мовами. Значна частина фонду – релікти, видані у другій половині XIX ст. угорською, чеською, німецькою та іншими

європейськими мовами і пов'язані з історією Англії, Франції, Німеччини, Росії, Італії, балканських та скандинавських народів. Цікавою і важливою для науковців та студентів частиною фондів є книги, більшість яких побачили світ ще у XIX столітті і присвячені історії Угорщини, проблемам педагогіки, літературному процесу, етнографії, фольклору, розвитку культури і мистецтва, медицині. Серед них є цінні видання з середньовічної і нової історії Угорщини: багатотомна серія “Монументи”, “Гунгарія Гісторіка” (з 1857 по 1901 рр.), повне видання законів Угорщини, десяти томний збірник документів з історії визвольної війни початку XVIII століття “Архівум Ракоціанум”, збірники документів і книги з історії революції 1848–1849 рр. Важливими і цікавими є опубліковані праці таких визначних історичних діячів Угорщини, як Іштвана Сечені, Йозефа Етвеша, Ференца Деака, Лайоша Кошута, угорські історичні біографії (з 1880 по 1905 рр.), кілька видань ювілейних збірників, присвячених Матяшу Кірало, починаючи з 1902 року. З багатьох книг і джерел можна почерпнути цікавий фактичний матеріал з історії не лише угорського народу, але й історії українського, румунського, словацького, сербського народів та історії окремих областей, міст, в тому числі і Закарпаття. Серед книг відділу представлена і класична угорська література: твори Ш. Петефі, Я. Араня, К. Міксата, Ж. Моріца. Знаходимо водночас літературні дебюти Ш. Петефі в журналах того часу. Репрезентовані тут також переклади творів російської класичної літератури, зокрема, перші видання перекладу “Євгенія Онегіна” поетом Берці. Широко представлена перекладами на угорську мову творчість українських письменників – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Мирного, В. Стефаника та багато інших.

У фондах відділу є ряд журналів, які публікувались в кінці XIX – на початку XX ст., а також низка сучасних, які отримуємо й нині. Серед них журнал “Szazadok” (“Століття”), майже повний комплект започаткованого ще 1867 р. історичного журналу, який продовжує виходити й зараз, “Magyar Nyelv” (“Угорська мова”), “Magyar Nyelvor” (“Угорське мовознавство”), “Nyelvtudományi Ertekezések” (“Праці з мовознавства”).

У головному книгосховищі бібліотеки (вул. Капітульна, 9) зберігаються прижиттєві видання видатних вчених, письменників, тобто

все те, що відноситься до пам'яток науки і культури. В той же час бібліотека комплектує найновішу інформацію з усіх галузей знань, необхідну для дальшого розвитку науки і освіти.

Сьогодні фонди бібліотеки – це навчальна, наукова, художня і науково-популярна література, книги з мистецтва і спорту, бібліографічні і довідкові посібники, велика кількість періодики, реферативних журналів, збірників. Бібліотека має багато серійних видань, в т.ч. “ЖЗЛ”, “Літературний портрет”, “Бібліотека історичної прози”, “Бібліотека української класики”, “Класика зарубіжної літератури”, “Перлини світової лірики” та багато інших.

Цінне видання для бібліотеки – *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – С.-Петербург, 1890–1904 (тома 1-82).*

Таких цінних книг у Науковій бібліотечі УжНУ є багато і кожна з них заслуговує на особливу увагу і поцінування.

Нам потрібно вирішувати технологічні проблеми формування колекцій цих документів, їх фізичне збереження та можливість повноцінного доступу до них.

За програмою “Культурна спадщина як науковий та виховний потенціал у міжнародному контексті” оцифровано 130 румунських рукописів XV–XIX ст. Це дає можливість створити повнотекстову електронну базу для студентів, дослідників, наукових студій щодо спільної історичної спадщини Румунії та України, історії Карпатського регіону, що допоможе студентам у написанні дипломних, курсових робіт, а також надасть можливість доступу до цінних джерел, які не були доступними дослідникам та студентам.

Крім того, створюється електронний каталог інкунабул, на черзі – рукописів та стародруків.

Поки що бібліотека на початковому етапі, багато ще треба вивчити і освоїти, але початок є. Для переведення в електронну форму архівних документів потрібна техніка та кошти, яких, на жаль, дуже бракує.

Інформаційний потенціал бібліотеки дозволяє взаємодіяти з іншими бібліотеками, науковими закладами, музеями не тільки України, але й за її межами. Активно ведеться книгообмін з вузівськими бібліотеками України: Київського національного університету, Львівського національного університету, Дніпропетровського

технічного університету, Донецького національного університету, Харківського національного університету та ін. (всього 35 бібліотек), Національною бібліотекою ім. В. І. Вернадського (Київ).

До 1992 року Наукова бібліотека УжНУ здійснювала міжнародний книгообмін з 43 бібліотеками та установами семи країн. Сьогодні найкращими партнерами бібліотеки залишились: Музей української культури у Свиднику (Словаччина), бібліотека Пряшівського університету, Центральна бібліотека університету ім. Лучиан Блага у Клуж-Напоки (Румунія), бібліотека Академії наук Угорщини та Національна бібліотека ім. Сечені.

Бібліотека в порядку книгообміну отримує різноманітну наукову літературу, підручники, монографії, художню літературу. З наукової літератури – це цінні видання з історії, етнографії, мовознавства та літературознавства. І хоча механізм такого книгообміну поки що досить ускладнений, ми маємо намір його продовжувати та розвивати, адже йдеться про популяризацію не тільки видань Закарпаття, але й української книги взагалі.

Наукові збірники видань Музею української культури у м. Свиднику та літературно-мистецький і публіцистичний журнал “Дукля” (Словаччина) бібліотека отримує з 1957 року. В журналі друкуються літературно-критичні статті українських письменників Пряшівщини, а також праці викладачів УжНУ. Студенти українського та словацького відділень філологічного факультету, а також викладачі історичного факультету є постійними читачами журналу.

Якщо в 1992 році бібліотека отримувала по міжнародному книгообміну в рік 211 книг, 221 журнал, відправляла за кордон понад 54 примірники літератури, то сьогодні надходження іноземної літератури зменшилося майже у сім разів і з кожним роком зменшується. Таке скорочення надходжень пояснюється такими факторами: відмова партнерів від книгообміну через фінансові труднощі; перехід деяких наукових установ на видання періодичних видань в електронній версії; невиконання бібліотекою своїх партнерських домовленостей про співпрацю.

Щороку бібліотека приймає колег з Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі, які переймають досвід роботи, та науковців – активних користувачів бібліотеки.

Формування фондів бібліотек є одним з найважливіших напрямів її діяльності, оскільки документні ресурси є основою інформаційного забезпечення навчальної і наукової діяльності усіх підрозділів університету. Основними джерелами комплектування є купівля, передплата періодичних видань, загальнодержавний та міжнародний книгообмін, дари та ін. Поповнюється фонд і за рахунок праць вчених: монографій, колективних збірників, курсів лекцій, матеріалів конференцій тощо. Щорічно до фондів бібліотеки надходить понад 15 тис. вітчизняних і іноземних документів, більше 250 назв наукових журналів.

Фондами та інформаційними послугами користується понад 12 тис. читачів, яким видають понад 1 млн документів. Коло користувачів бібліотеки достатньо широке – це професорсько-викладацький склад університету, наукові співробітники, магістранти, студенти, творча інтелігенція міста, вчені-дослідники з інших міст України, зарубіжних країн. Всім їм необхідно оперативне інформаційно-бібліографічне забезпечення по тематиці досліджень, що є обов'язковою умовою для виконання наукових робіт.

Завдяки своїм багатющим та цінним фондам, грамотній організації каталогів бібліотеки, її читачами є студенти інших вузів, які розташовані в Закарпатській області.

Бібліотека має гнучку систему бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування, яка охоплює 5 абонементів підручників, 10 читальних залів; розгалужену мережу факультетських та кафедральних бібліотек, МБА, та 6 відділів, які займаються фаховою діяльністю.

Бібліотека проводить культурно-просвітницьку роботу, що сприяє гармонійному та всебічному розвитку студентської молоді – майбутньої української інтелігенції.

Разом з кафедрами, деканатами відбуваються презентації книг, літературно-музичні вечори, конференції. Організуються тематичні виставки, присвячені ювілеям видатних українських, зарубіжних письменників, громадських діячів, відкриті тематичні перегляди літератури, приурочені до масових заходів, що їх організовує університет.

Значне місце в діяльності бібліотеки посідає підготовка науково-допоміжних бібліографічних покажчиків (більше півсотні) на допомогу науковому та навчальному процесам, а також дослідження з історії бібліотечної справи та книгознавства. Результати такої роботи оприлюднюються на сторінках друкованих видань. Бібліотека започаткувала серію бібліографій “Вчені Ужгородського національного університету”. Складено науково-допоміжні бібліографічні покажчики до альбомів серії “Палітра Закарпаття”, які присвячені видатним художникам Закарпаття, наприклад, “Адальберт Ерделі”, – 230 позицій, “Володимир Микита” – 150 позицій та ін. Бібліографічні покажчики є електронним ресурсом бібліотеки.

В реалізації освітньої функції, поряд із традиційними формами, бібліотека активно використовує нові інформаційні технології, забезпечуючи доступ до електронних освітніх і довідкових баз даних, періодики, мультимедійних освітніх матеріалів, електронних бібліотек і каталогів.

У 2000 році створено лабораторію “Автоматизації бібліотечних процесів” при АОЦ УжНУ, з цього ж року розпочалося оцифрування бібліотечних каталогів та нових надходжень літератури за допомогою програми АІБС МАРК. В 2007 р. створено локальну мережу у ЦНБ, впроваджено систему УФД/Бібліотека, що дало можливість автоматизувати роботу основних бібліотечних відділів. На основі АБІС “УФД/Бібліотека” на сьогодні у бібліотеці комп’ютеризовано основні технологічні процеси: комплектування, бібліографічний опис документів. Створюється електронний каталог (ЕК) нових надходжень літератури та здійснюється ретровід тематичних каталогів працівниками бібліотеки. Разом з тим, зберігся і традиційний опис на каталожних картках. Для передачі інформації використовується електронна пошта, що дає змогу економити час.

Бібліотекою на сьогодні створюються такі інформаційні ресурси:

- ЕК, який налічує понад 50 тис. записів і вміщує всі нові надходження до бібліотеки, починаючи з 2007 р., та 9 тематичних баз ретровводу: математики, охорони навколишнього середовища, психології, політекономії, економіки, юридичної літератури, української мови, обчислювальної математики, світової літератури;

- Електронна повнотекстова база даних на конспекти лекцій, монографії, які передаються викладачами вузу;
- Електронні версії видань, що видаються у видавництві УжНУ “Говерла”;
- Повнотекстова колекція бібліографічних покажчиків;
- Електронні бази даних енциклопедій, які надходять на оптичних дисках.

Постійно поновлюється бібліотечний web-сайт: <http://libuzhnu.brinkster.net>, який є точкою доступу як до внутрішньовузівських, так і до внутрішньобібліотечних ресурсів, які відповідають завданням та інформаційним потребам вузу, де можна знайти повну інформацію про бібліотеку та історію її розвитку, правила користування, інформацію про її структуру з описом роботи відділів, доступ до електронних ресурсів бібліотеки та сайтів провідних світових та українських бібліотек.

2009 рік ознаменувався створенням електронної бази повних текстів документів. Сюди ввійшла вся навчально-методична і наукова література з видавництва університету “Говерла”.

Планується надалі продовжувати роботу з автоматизації бібліотечних процесів: необхідно ще автоматизувати роботу абонементів, читальних залів, здійснювати книговидачу за допомогою нових технологій штрих-кодування, друкувати читацькі квитки і т.д.

Сьогодні бібліотека продовжує динамічно розвиватися. Перспективи розвитку пов'язані з освоєнням програми УФД/бібліотека, участю в корпоративній роботі по створенню електронних ресурсів разом з бібліотеками вузів Закарпаття, впровадженням в інформаційну роботу віртуальних послуг, електронних комунікацій, що робить інформацію доступною студентам та викладачам університету.

Невід'ємною частиною історії бібліотеки є її колектив. Він формувався роками, формувався ретельно, внаслідок чого випадкові люди пішли непомітно. Інші на роки залишилися в пам'яті своїх колег. Сьогодні в бібліотеці працює 70 фахівців. В основному це спеціалісти з вищою освітою – 56 чоловік, в т.ч. з бібліотечною – 3, які мають великий стаж роботи (від 20 до 40 років і більше), професіонали високого рівня, які люблять свою роботу, двом із них присвоєно

почесне звання “Заслужений працівник культури України”, один працівник нагороджений Орденом княгині Ольги.

Проблем у бібліотеки достатньо, більшість вирішується власними силами. Але є проблема, яка породжує безліч інших, – це відсутність єдиного приміщення для бібліотеки. Відсутність єдиного приміщення бібліотеки – це безліч технологічних проблем, які ускладнюють роботу як бібліотекарів, так і користувачів.

Вирішити ці проблеми можна лише за умови, якщо бібліотека УжНУ як найбільший центр культури, науки і освіти регіону буде мати власне приміщення – доступне, комфортне, де буде найсучасніша техніка і задоволений користувач.

Великим недоліком нашої держави, на нашу думку, є те, що нема програми будівництва бібліотек, особливо тих, які розміщені в культових спорудах, що є пам'ятками архітектури.

Керівництво університету зробило все можливе для збереження фонду бібліотеки. Проте, виділена площа 2000 кв.м недостатня для переміщення 1 млн книг. Крім того, бібліотека сьогодні розпорощена по 8 філіалах, 10 читальних залах, що значно ускладнює процес роботи та обслуговування студентів.

Тому бібліотека на даному етапі працює над реорганізацією системи обслуговування з врахуванням новозбудованого приміщення: готується до перевезення своїх фондів.

Освоєння нового приміщення бібліотеки (2000 кв. м) в головному корпусі університету відкриє перспективи в організації обслуговування користувачів на основі нових інформаційних технологій, а якщо буде достатнє фінансування для придбання необхідних науково-освітніх електронних баз даних, то це розширить асортимент інформаційних послуг, які може надати бібліотека.

Буде створено якісно нову систему бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, що забезпечить вільний доступ до інформації, знань, а також комфортні умови для забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Планується відкриття читального залу на 120 посадкових місць, читальних залів у довідково-бібліографічному відділі, краєзнавчому відділі “Карпатика”, комп’ютерного залу.

Зберегти фонди бібліотеки в несприятливих фінансових умовах – це теж місія, яка потребує волі й значних зусиль. Головне завдання колективу бібліотеки – не втратити жодного видання і передати майбутньому поколінню всі ті духовні скарби, які є у фондах бібліотеки – як візитну картку від покоління сьогоднішнього поколінню прийдешньому.

Література:

1. Скарбниця духовності : науковій бібліотеці Ужгород. держ. ун-ту – 50 років / М-во освіти і науки України, Ужгород. держ. ун-т, Наук. б-ка Ужгород. держ. ун-ту ; редкол. : В. С. Поп, О. І. Почекутова [та ін.] ; відп за вип. О. І. Почекутова. – Ужгород, 1997. – 328 с.

2. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету [Текст] : довідник / М-во освіти і науки України, Ужгород. Нац. Ун-т ; уклад. Л. О. Мельник, О. І. Почекутова, Т. В. Туренко. – Ужгород : Видавництво О. Гаркуші, 2005. – 64 с.

3. Звіт про роботу Наукової бібліотеки УжНУ за 2009 рік.